

gillo dorfles

moda mode

Motivacije mode

Što diktira modu pojedinog razdoblja, konkretno našeg vremena? Na to pitanje nije jednostavno odgovoriti. Trebalo bi dozvati u sjećanje staru teoriju o odijevanju kao jednom od najvažnijih simbola socijalnog stanja. Ono što se danas definira kao status simbol, u biti je oduvijek postojalo, bilo da je riječ o perju i tetoviranim šarama nekoga plemenskog poglavice bilo o uniformi s perjanicom srednjovjekovnog vojskovođe, a i danas smo suočeni sa sličnim pojavama.

Ako su nekada ove specifičnosti u odijevanju vrijedile kao kriterij za određivanje pripadnosti pojedinca (žene ili muškarca) različitim društvenim klasama, danas to više nisu (barem ne toliko) zbog procesa izjednačavanja u društvu, gubitka kastinskih privilegija stečenih rođenjem, materijalnim stanjem i sl. Suočeni smo sve više sa činjenicom da moda nije samo površinski fenomen, salonski i frivolan, već je ogledalo običaja, psihološkog ustrojstva pojedinca, profesije, političkog opredjeljenja, ukusa...

Dakle, modi moramo pridati ono značenje koje joj i pripada, a vodeći računa o njezinoj socijalnoj, estetskoj i kulturnoj funkciji želimo dokučiti kako se danas očituju promjene, transformacije i tendencije koje moda podnosi ili nameće.

Najprije želimo odgovoriti na jedno od najosjetljivijih i najspornijih pitanja: što je moda i tko je stvara? Kako je moguće da u određenom vremenu egzistira jedna moda, a ne neka druga? Tko o tome odlučuje? Tko predviđa modu? Tko joj se opire? Tko je podupire, financira, bojkotira? Koliko je moguće spriječiti tijek mode? Ne može se dati definitivni odgovor na ta pitanja. I same su teorije u ovom slučaju mnogostruke i kontradiktorne: neke smatraju da je moda oduvijek bila »stvarana odozgo«, da su je dakle diktirali veliki kreatori, veliki atelijeri, stvarajući nove »zakone« predodređene za vladavinu u pojedinim kratkim (relativno kratkim) periodima, a brinuli su samo o onoj modi koja je moda elite, vladajuće klase, onoj koja je bila i još je *haute couture*. U nekom drugom vremenu moda bi imala biti »spuštena« na razinu mode za masu, a bilo bi je moguće kopirati i imitirati, svoditi na rang *prêt-à-porter* sve dok ne postane posvudašnja, gotovo se podudarajući — i potvrđujući — s novim modnim valom različite, novostvorene mode, još uvijek namijenjene manjini, eliti.

Slično se događalo i u prošlosti, kad je, također, vladajuća klasa (u ekonomskom i društvenom smislu) određivala način odijevanja. Dovoljno je sjetiti se situacije u 17. i 18. stoljeću, kad je novonastala buržoazija oponašala način odijevanja plemstva. (Poznat je ko-

mičan primjer Molièreova *Burgeois Gentilhomme* i njegovih muka pri traženju prikladnog odijela u kojemu bi izgledao otmjeno.) U isto se vrijeme puk zadovoljavao dronjcima ili se odijevao u tradicionalne »narodne nošnje«, koje su prelazile s koljena na koljeno, nepromijenjene (dakle izvan svake prave »mode«).

Međutim, u posljednje se vrijeme događa nešto sasvim suprotno. Proces je počeo šezdesetih godina (nakon tzv. omladinskih nemira '68) i otada moda više ne kroči prethodno opisanim putem. Ipak, iako se tada od njega brutalno udaljila, kasnije će mu se, kao što ćemo vidjeti, barem djelomično vratiti. Ne smijemo zaboraviti da je postojao jedan buran period »krize generacija«, period mladenačke pobune, vidjeli smo da su mlade generacije prezrele običaje i način odijevanja svojih roditelja. Umjesto toga, nedavno je s tavana, iz naftalina izvučena stara, zaboravljena odjeća djedova i baka. (Tipičan je primjer upotreba muške košulje s odrezanim ovratnikom i metalnim dugmičima, ili nešto još grotesknije, takva košulja sašivena *ad hoc*, također bez ovratnika, prema novom »ludom« ukusu. Drugi je primjer upotreba vezene prabakine noćne košulje u funkciji večernje haljine.)

Bili smo svjedoci pojave dobro znanog casual-stila, koji se odrazio i na odijevanju. On nas je naučio na prihvaćanje pohabane odjeće, neobična kroja, koja bi samo nekoliko godina ranije izazivala zgražanje »dobrih« ljudi. To je argument za tvrdnje nekih teoretičara da modu danas »proizvode mladi«, ona je njihovo otkriće, koje tek naknadno prihvaćaju kreatori prilagođujući je za potrebe velike industrije odjeće: moda konačno prestaje biti diktirana odozgo, dolazi odozdo. Ni to mišljenje nije baš uvjerljivo: poznato je da proizvodnja odjeće za mlade, jeans, *T-shirts*, sportske jakne, *sallopettes*, ulazi u golemi djelokrug poslova nekih, upravo za to specijaliziranih, tvornica. Zbog toga je i ovo, što se pričinja modom koja »dolazi odozdo«, u biti upravo ta moda, organizirana i diktirana »odozgo«. Dakle, ništa »revolucionarno« i autonomno, čak ni onda kad se pojedina grupica mladih razlikuje upotrebom specifičnih ukrasa ili drukčijih boja. Ipak, unatoč svemu, danas vlada mnogo veća sloboda izbora i pluralizam stilova kakav dosad nije bio zabilježen.

Dakle, ako je zaista sve onako kako sam opisao, tko je onda uistinu odgovoran za stanje u modi danas i za ono što će se s modom dogoditi sutra? I danas su, bez sumnje, istinski pokretači i tvorci određenih »modnih gibanja« modni kreatori. Ipak se i oni na kraju prilagođuju onome za što u njemačkom jeziku postoji termin *Zeitgeist* — duh vremena, koji dominira nekim razdobljem ili njegovim odsječkom, pa su često »upravljani odozgo« od industrija, te bivaju prisiljeni na poštivanje tuđih odredbi iz ekonomskih i društvenih razloga. Navest ćemo samo nekoliko konkretnih primjera. Kako to da danas postoji trend oblikovanja

odjeće na način tridesetih godina? Kako to da su se neki oblici islamskog tipa infiltrirali u naš način odijevanja? Kako objasniti kroj dugačke suknje koja gotovo podsjeća na dalekoistočno ruho iz nekoga drugog vremena? Kako objasniti reminiscencije na vojničke uniforme i sportsku odjeću? Kako objasniti povratak na smoking i blazer u muškom večernjem odijelu? Mogao bih nastaviti to nabranje i ukazivanje na najvažnije detalje, ali odgovor se sam nameće. Mnogi događaji, politički, ekonomski, kulturni, utječu direktno ili indirektno na modu i odijevanje, pa i sami mogu postati »modni«. Kao objašnjenja navode se: povećan interes za arapske zemlje (zbog naftne krize, a ne zbog iznenadnih simpatija za islam!), opasnost od energetske krize, dramatični događaji vezani uz Crvene brigade i sl. Sve su to fenomeni koji privlače pažnju javnosti i kao takvi moraju se odraziti na stvaranje nove mode.

Najčešće pojedini vanjski element usmjeruje ili služi kao ishodište određene ideje koja se kasnije pretvara u kreatorsku invenciju, model, u pojedinu boju, motiv, u potku... Taj element, koji dolazi izvana, može, štoviše, postati »moda«, moda jednog *best-sellera* ili pojedinog filozofsko-psihološkog smjera: psihoanalize, semiotike, astrologije, ili moda nekog sporta specifičnog po odjeći koju zahtijeva (*skate-board*, *wind-surf*, golf, skijanje). Pri tom neki dijelovi sportske odjeće »blijede« (vjetrovke od lame, lažne »jahaće čizme«, u potreba gume ili kože ondje gdje s obzirom na funkciju nije potrebna), jer sa sportom nemaju ništa.

Drugi, manje izražen, ali jednako važan faktor bila bi veza, makar i pritajena, mode sa suvremenim umjetničkim tendencijama. Moda i »čista« umjetnost u veoma su bliskom kontaktu, iako se na to često ne obraća pažnja. One ovise jedna o drugoj. Tko se na primjer ne sjeća tkanina s motivima nalik na op-art (temeljenih na geometrijskim mrežama ili na izmjeničnim crnim i bijelim prugama, optičkim efektima tipa *moiré*, često iluzionističkim) koji su bili preplavili Evropu pedesetih godina? Tko se ne sjeća mode apstraktnih šara nastalih možda pod direktnim utjecajem slavnih umjetnika toga vremena, kao što su Capogrossi, Mirò, Vasarely, Pomodoro i dr.? Šezdesetih je godina bez sumnje postojala pop-moda. Lako joj je dokučiti podrijetlo: dominirala je šezdesetih godina, u vrijeme kad je ta američka slikarska struja postigla velik uspjeh, kao što je kasnije postojala »naturalistička« moda odrazivši se u dizajnu i tipovima tkanina, te nadalje punk-moda, rock-moda, country i sl. Ne bi bilo čudno kad bi aktualna tendencija u suvremenom slikarstvu, vraćanje figuraciji i romantičnim motivima, prouzročila promjenu i u dizajnu tkanina: umjesto preciznih geometrijskih uzoraka ili raskošnih apstraktnih arabeski mogli bi se ponovo pojaviti figurativni ornamentni kakve odavno nismo vidjeli.

U zaključku (iako na polju mode pravi zaključak nije moguć, zbog svojstvene joj neprestane promjenljivosti i otkrivanja novih mogućnosti) moramo konstatirati da je moda samo djelomice autonomna, iako često diktira pravila čak i onima rafiniranijeg i osobnog ukusa. Pokušaj bijega od prihvaćenih zakona mode u određenom razdoblju izuzetno je težak, i na prste se mogu izbrojiti oni koji su kadri biti potpuno »izvan mode« (ali ne i *desmodés*). Upravo je zato teško izbjeći neke konstante utvrđene modom: kada su podsknje duže ili struk viši, ramena šira i podstavljena ili blago spuštena, kada dominira *nude look* i obratno... Bit će vrlo teško onome tko prekrši ta pravila, te tabue. Onaj tko ima mašte i ukusa treba da pokuša ne prilagoditi se svim tim pravilima, prekršiti poneko (to uspijeva pojedinim hrabrijim, istaknutim kreatorima), tako da ishod bude originalan i sposoban opstati u istom rangu s usvojenom modom, ali joj ne biti potčinjen.

To je, mislim, krajnja težnja svake žene i svakog muškarca koji nastoji biti elegantan: prihvatiti, ali ne bez ostatka, pravila trenutne mode, učiniti od onoga *desmodés* faktor obnavljanja i pridonijeti vlastitom maštom ostvarenju cjelokupne intonacije mode određenog vremena.

Moda budućnosti

Mnogi pisci naučnofantastičnog štiva dobro se zabavljaju opisujući život, društvo (pa i modu) 4000 ili 40.000 godina nakon »katastrofe«, rata svih protiv svijeta, nakon atomskog zagađenja. Teže je, međutim, opisati ili pretpostaviti što će se dogoditi u skorijoj budućnosti. To bi moglo biti drukčije nego danas, ali i veoma slično, barem u osnovnim naznakama. Mislim da je ova druga pretpostavka vjerojatnija, odnosno, ne smatram da će moda, ili kultura uopće, doživjeti neke senzacionalne promjene u desetljeću u koje smo upravo zakoračili.

U biti se veliki krah mnogih etičko-estetsko-sociopolitičkih principa dogodio, a da toga nismo bili ni svjesni, mnogo prije one slavne '68. Drugi svjetski rat značio je vrijeme definitivnog prijeloma. Tada smo shvatili da je moguće živjeti bez automobila, telefona, telegrafa, vraćajući se u predtehnoške uvjete, na gotovo trogloditski stadij, a da se unatoč tome ne pretvorimo u divljake. Nasuprot tome, pojava okrutnog potrošačkog mentaliteta i industrijski *boom* šezdesetih godina značili su kratkotrajni bljesak koji je velikom broju ljudi stvorio svijest o prijetećoj energetskoj krizi.

Uostalom, vjerujem da će u bliskoj budućnosti glavni problem biti »invazija« trećeg svijeta na Zapad i svjetsku populaciju uopće. Dovoljno je osvrnuti se oko se-

be sletivši na aerodrom u Londonu, Parizu, Zürichu ili Rimu — stječemo dojam da se nalazimo u Riju ili Meksiku. Pogledajte oko sebe kad vlakom stignete na Stazione Termini u Rimu i recite ne čini li vam se da ste u brazilskom Sao Paolu ili Karakasu? I one će ruševine starog Rima za stoljeće a možda i manje završiti u kakvu muzeju da bi se spriječilo potpuno »oštećenje«.

Dakle, naša kultura i naša moda bit će sve suglasnije ovima, s jedne strane internacionalizacijom, a s druge miješanjem i socijalno-kulturnom degradacijom, te slabljenjem ukusa. Kakvo otklanjanje kiča ili osvajanje elitističkih pozicija! Utjecaj kulturne i umjetničke elite bit će sve manji, a sve će se više osjećati utjecaj ukusa i mode vremena potrošačkog mentaliteta i razdoblja katastrofe. (Terminom »katastrofa« mislim na mogućnost bitnih promjena, nezamislivo vrijeme koje nam daju naslutiti današnje naftne i islamske krize.)

Čime će u narednom desetljeću, pri ovakvoj situaciji, biti zaokupljene žene? Čini mi se opravdanim tvrditi da će se žene još više osloboditi muške dominacije. Svjedoci smo eksplozije ženske aktivnosti u umjetnosti, znanosti, politici, što je potvrda sve značajnije uloge žene u našoj civilizaciji. Što znači taj »ženski utjecaj« u kulturi i društvu uopće? Možda prije cjelovitu demaskuliziranost našeg svijeta nego unošenje muškog elementa u ženski svijet. Pogledajmo slikarstvo, fotografiju, teatar — iako je muški udio još dominantan, očito je da su mnoge izražajne forme današnjice dobile ženski pečat (blaže su, gipkije, manje »racionalne«). Sama moda — ta oduvijek značajna i snažna komunikacijska snaga — u posljednje se vrijeme oslobodila potčinjenog položaja na koji je bila svedena, te je svojim obrascima i shemama, zamkama i zasjedama zahvatila i mušku populaciju. Dakle, u civilizaciji koja je srušila mnoge oltare podignute u čast Božanske Umjetnosti novootkrivena je moć mode. Neki su aspekti svojstveni modi preneseni na područje umjetnosti, kulture, možda čak i religije, rituala: sve se češće primjećuju posvudašnji obredi pseudoinicijacijskog, magijskog i astrologijskog karaktera, upotreba droge i vježbi za doseganje stanja izuzetne osjetljivosti, uvijek popraćeni egzotičnim ugođajem. Svi su ti fenomeni ovisni o postojanju vladajuće mode, koju slijede i prihvaćaju najmoćnije skupine. Ta istinska moć mode pruža muškarcu ili ženi sutrašnjice najveću moguću fleksibilnost spram potencijalnih, možda dramatičnih, budućih svjedočanstava, čak i ako ne pruža nijedno efikasno oružje za obranu od njih samih. Je li moguće predvidjeti kakva će biti evolucija mode u narednih petnaest ili dvadeset godina, jednostavno rečeno, do dvijetisućite? S obzirom na dosadašnja zapažanja, mislim da mogu pretpostaviti što bi se moglo događati. Sve, naravno, ovisi o ekonomskom i političkom razvoju naše planete. Ali, odbacivši pretpostavku o eventualnom atomskom ratu, koji

bi svakako zauvijek ili barem za nekoliko tisuća godina isključio svaki oblik mode, moguće je pretpostaviti situaciju sličnu sadašnjoj: dakle bez bitnih promjena mentaliteta i običaja ljudi. Čak i ako se broj obojenog stanovništva enormno poveća, te stoga stžer naše civilizacije ne bude možda više u Evropi nego u Aziji ili Latinskoj Americi, mislim da će uvijek postojati »zapadna civilizacija« dominirajući svijetom industrijskih predmeta, odjeće i sl. Nije, dakle, riječ o pretpostavkama i znanstvenofantastičnim rješenjima neke »mode pettisućite« ili »postatomske mode«, nego o nečemu mnogo jednostavnijem — na temelju sadašnjeg stanja treba pretpostaviti ono što bi se moglo dogoditi za 15—20 godina. Ako i tada u svijetu budu postojali ekonomsko-politički uvjeti slični današnjima, smatram da se mogu predvidjeti njihove dvije bitne posljedice:

1. izjednačivanje muške i ženske odjeće u uvjetima »normalnog«, radnog života.
2. Nasuprot tome bit će istaknute razlike između svečane, večernje, turističke, sportske odjeće. Može se pretpostaviti i poboljšanje standarda u budućnosti, koje će pridonijeti smanjenju razlika među klasama, pa stoga i uniformacija odijevanja na razini čitave populacije neke nacije (prije svega onih koje su već dostigle stupanj potrošačkog društva).

Evo zašto smatram mogućim ostvarenje pretpostavke o prihvaćanju »strože« odjeće lišene kreatorskih eksperimenata, koja bi imala funkciju radnog odijela, dok bi, zbog vječne težnje čovjeka prema nečemu posebnom u posebnim situacijama, odjeća za svečane prilike, sport, mondeni život i društvene kontakte bila sasvim drukčija.

Mislim da bi trebalo na primjerima (ne baš utopijskim) objasniti što bi imala biti odjeća budućnosti.

Pogledajmo bitna obilježja:

1. Naglašavanjem razlika između odjeće za svaki dan i one za posebne prilike moguće je pretpostaviti neke prototipove odijevanja, posebno za večernju odjeću. Ta bi mogla biti neobična, prihvaćajući futuristička ili odlučno anakronistička rješenja, dok bi ona za putovanja ili turističke svrhe bila funkcionalnija i strogo bi se razlikovala od prethodne. Svečana bi odjeća imitirala ruho prošlosti, romantičnog ugođaja, te obilno upotrebljavala različite dekorativne forme. Mogla bi postojati i odjeća koju danas smatramo bizarnom, a podsjeća nas na znanstvenofantastične oblike.

2. Potpuno suprotno opisanoj odjeći za svečane prilike, smatram mogućom upotrebu standardiziranih odijela, što je moguće funkcionalnijeg tipa, unisex, a ta bi ujedno ukazivala na profesionalni status osobe koja je nosi.

Mojim se hipotezama može prigovoriti da se baziraju na strogim statistikama i analizama tržišta više nego na pretpostavci budućega ekonomskog stanja. Zaista, nemam iluziju da sam otkrio »istinu« o budućoj modi, želio sam samo pokušati prozreti u kojem bi se pravcu stil našeg odijevanja mogao razvijati s obzirom na slijed ideja i, posebno, mentalitet ljudi. Nama, koji smo navikli na današnju beskrajnu slobodu oblikovanja odjeće, naši se pradjedovi čine zaodjenuti u do kraja kristaliziranu i formalističnu odjeću, no, nemojmo se začuditi ako naši praunuci, puštajući mašti na volju pri izboru svoje hedonističke odjeće, budu u svakodnevnom životu prisiljeni nositi radna odijela. S našeg stanovišta to bi se činilo kao prisila, ali će možda jednom biti općeprihvaćeno.

Moda između strukture i boje

Koje su bitne komponente mode? U kakvoj je ona relaciji s društvom, umjetnošću, običajima? To su pitanja na koja nije lako odgovoriti i koja nas mogu povući u neistražene vrtloge. Ipak se danas, u ovom politički i socijalno složenom trenutku, sa stanovišta mode ne može previdjeti bitna činjenica: posvećivanje velike pažnje vlastitom izgledu, načinu odijevanja, »maskiranju« tijela (što se ne uočava samo kod žena već i kod muškaraca).

Iz toga proizlazi da odjeća osim svojih praktičnih, higijenskih i estetskih vrijednosti ima i one koje nadilaze puku funkciju, dopadljivost i luksuz. Opažamo, stoga, da među bitnim komponentama mode dominiraju boja i struktura (forma).

Struktura je shvaćena kao globalna vrijednost koja formira odijelo i daje značenje njemu, odnosno svakom njegovu pojedinom dijelu. Forma bi u sebi sadržavala karakteristike za koje u njemačkom jeziku postoji termin *Gestalt*, tj. forma sveukupno strukturirana i nabijena značenjima, ne samo estetskim već i psihološkim, sociološkim značenjem »status simbola«.

Boja, koja je neizbježan »prismok« svake forme i u modi, usporediva je s dobrim vinom ili aromom nekoga posebnog začina, bez kojega bi jelo bilo neukusno. Upotreba boje, umjerena ili potencirana, uvijek oscilira, od monokromnog do raznobojnog, od ozbiljnog do frivolnog, od dekorativnog do strukturalnog. Nedavno je, na primjer, moderna bila ljubičasta. Ta boja, koju je moda bila proibirala, zbog praznovjerna, bila je, naprotiv, prihvaćena od međunarodne *haute couture*, da bi se na kraju proširila među masom. Nešto se slično može reći za bijelo i crno, shvaćeno povremeno kao »odsutnost boje« ili, suprotno tome, kao integralni dijelovi kromatske ljestvice neke sezone ili pojedine kolekcije.

Ali, iako boja stvara neizbježan *flavour* svakom odijelu, svakom ruhu, upravo je struktura uporište modnog oblikovanja. Imamo značajne primjere: ozbiljna linija koju je nedavno inaugurirao Armani, sa svim svojim raznolikostima u boji i tkanini, ne ostavlja dojam strogosti, već »frivolnosti«; sako s dvostrukim kopčanjem na leđima (kreacija Ferrè), koji smo navikli viđati na ženama, opažen na muškarcu rezultira bizarnom dvosmislenošću; na kraju, Versaceovo odijelo, koje podsjeća na habsburšku uniformu, budi nostalgiju za prošlim vremenima. Ovih nekoliko slučajeva ilustrira mišljenja koja sam upravo iznio.

Danas je, kao i uvijek, moda povezana s povijesnom situacijom, društvenim prilikama, umjetničkim htijenjima, koja indirektno određuju kanone — krhke, dođuše, ali su oni ipak pokazatelji umjetničkog ukusa i ekonomske situacije. Pronalaženje i nadilaženje takvih motiva jedino je sredstvo za vrednovanje dubokih razloga promjene modnih htijenja, koja bi drukčije bila neobjašnjiva. Temeljito proučavanje toga problema (u ovom slučaju ne samo odijevanja, već i društva u kojem živimo) omogućilo bi nam vrednovanje fenomena mode i njezinih metamorfoza kao ishodišta za cjelovitiju spoznaju čovjeka i razumijevanje civilizacije u kojoj smo se zatekli.

Prevela Leonida Kovač

